

NA IROGO NI TABACAKAKAKA NI VULI

Vakarautaka na Tabana ni Vosa & iTovo Vakaviti

NA ITOVO E LOMANIVALE 2

ITUVATUVA NI LESONI

- 1.0 Na Veikidavaki (CAS vosa vakaviti)
- 2.0 Na Ulutaga
- 3.0 Na iNaki ni Lesoni
- 4.0 Na Kakaburaki – Na ikau
- 5.0 Na iVakaraitaki (i) – Na Talai
- 6.0 Na iVakaraitaki (ii)- Na Vakatulou & Vakacobocobo
- 7.0 Na Railesu
- 8.0 Na iTukuni
- 9.0 Na Vakavinavinaka & Tini (CAS vosa vakaviti)

- 1.0 NA VEIKIDAVAKI (CAS vosa vakaviti)

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

2.0 NA ULUTAGA – NA ITOVO E LOMANIVALE 2 – Na Talai & Vakatulou

2.1 Me vaka ni tekivu na ulutaga qo ena itovo e tautuba ni vale me yacova na matanikatuba, sa tomani sara na lesoni ena kena vakavuderi na itovo kei na ivakarau:

- Ni talai edua na gone ina dua tale na vale;
- Na ivakarau ni vosa kei na veitosoyaki ni dua na gone ena nona lomanivale kevaka era veisiko mai eso na vulagi;

3.0 NA INAKI NI LESONI

- Me vulica na gone na ivakarau kei na vosa me cavuti ka matanataki nida talai i na dua tale na vale;
- Me vulici na vosa meda cavuti kevaka eda via takoso mai na dua na tikina i na dua tale na tikina ena lomanivale nira dabe toka na vulagi se veiwekani;
- Na ivakarau nida via kerea e dua na iyaya e toka vakayawa mai kara sinaita tiko na vanua meda lakova na vulagi se veiwekani;

4.0 NA KAKABURAKI – Na iKau

4.1 Ni bula vinaka na veigonevuli ena 14 na yasana e Viti. Ni bula na gonevuli oni vuli ena paraimari kei na sekenri – ena noda veikoro, veiyanuyanu kei na koro vavalagi. Ena noda lesoni sa oti, eda a tekivu ena itovo e lomanivale. Eda a vulica na ivakarau eso me vaka:

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

- Na Veikidavaki – oya, na noda veivakayadrataki ena mataka nida sota, se da veivakabulataki nida sota ena lomanisiga; eda a vulica tale ga -
- Na Tama – oya, na kaci ni vakarokoroko kei na veivakaturagataki nibera nida curu ena dua na lomanivale; eda a vulica ni duidui na nodra tama na turaga kei na marama, duidui tale ga na tama ena veiyasai Viti; mai na tama, eda a vulica tale ga na -
- Na Veirairaici – oya, na noda sega ni toka galugalu ga ena noda lomanivale nira tavali ena noda matanivale na tamata; eda na kidavaki ira, se da kacivi ira mera mai vakacegu, se mai vakasigalevu;

4.2 Vinaka ragone. Oya na veika mai na macawa sa oti. Nikua, eda na tomana na noda vulica na itovo meda vakarautaka ena lomanivale.

4.3 Ragone, ni dua e talai mai na dua na vale i na dua tale na vale, e dodonu mo tama ni o volekata na matanivale, oti mo curu ena katuba e muri. Na cava mo cakava ni o sa curu e lomanivale? E sega ni o tuake tu ga, se o curu vakadodonu sara e loma ka veitalanoa! Ni o tama oti se o kaci qai sa rogoci na domomu, waraka mo kacivi yani e loma. Ni o sa curu, mo dabe sobu ena yasani katuba. Kevaka eratou kacivi iko mo toso i na dua tale na vanua,

NA IROGO MAI NA TABACAKACA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

sa qai rawa ni o toso. Ke sega, dabe toka ga e kea ka tukuna na ka o talai tiko kina.

5.0 NA IVAKARAITAKI ESO (i)

Gauna: Mafaka gauna ni katalau Vanua: Loma ni dua na valenikuro

[Rorogo toka na ivakatagi mai na retio. Rogoci sara e dua na domo ni kaci mai tautuba...]

1. Marika: [kaci mai tuba].....Na Levu!

2. Na Levu [sauma lesu ena domo levu]: O! ocei e kaci?

3. Marika: [mai tuba] O au ga

4. Na Levu [tucake o Na Levu]: Ocei? Oi Marika! Curu mai.

[curu sara e loma o Marika, dabe sobu sara]

5. Na Levu: Yadra luvequ, toso cake mai!

6. Marika: Yadra Na Levu [toso cake vakalailai]

7. Na Levu: Dua memu bilo ti?

8. Marika: Vinaka Na Levu. Talai au tiko ga mai o Na!

9. Na Levu: Io? Na cava e kaya?

10. Marika: Kaya tikoga o koya mo na vavarau tiko ena sigalevu nikua modou lai tavi voivoi mai na veiteitei me vaka dou sa veivosakitaka oti.

11. Na Levu: Oi sa vinaka luvequ. Lai kaya vei Nana niu na wawa tikoga ga eke meratou mai kacivi au. Sega ni dua memu bilo ti?

12. Marika: Vinaka Na Levu. O au meu sa lesu tale meu sa lako sara i vuli.

13. Na Levu: Oi, ia vinaka luvequ. Vanuinui vinaka na siga nikua. Moce mada e?

14. Marika: Moce Na Levu.

5.1 Meda rogoca mada edua na kena ivakaraitaki.

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

5.3 Ragone, oni rogoca na nona kaci o Marika ni se tu mai tuba. A sega ni tukituki o Marika, a kaci ga ena domo levu. Qo talega e dua na ivakarau rawa ni o matanataka kevaka o talai vei ira dou vuvale vata. E via volekata na tama baleta ni vakayagataki na rorogo ni domo me kaci ia na vosa e cavuti na vosa mai vei dua na gone vei dua ga eratou vuvale vata. O rogoca tale ga na nodrau veikidavaki ka da kila ni a dabe sobu ena yasa ni katuba o Marika baleta ni tukuna tale vua o tinana levu me toso cake. Da rogoca tale mada

5.3.1 **[vakatagitaki mai na 1 – 6]**

5.4 A lai vakadewataka o Marika vei tinana levu na nodratou veiloku na marama baleta na voivoi qai dua na vosa a cavuta o Marika. Meda rogoca tale mada –

5.4.1 **[vakatagitaka na 10]**

5.5 Na vosa cava oya ragone? [...wawa 3 na sekodi...] lo, na tavi. Na vosa na /tavi/ e cavuti me baleta ga na voivoi. E dau tavi mai na voivoi sega ni musu se tā.

6.0 NA IVAKARAITAKI ESO (ii)

6.1 Vinaka ragone. Eda sa na toso sara ina dua tale na itovo se ivakarau ni lomanivale, vakabibi kevaka era dabe toka na veiwekani ena lomanivale o qai via takoso mo yacova e dua ka o vinakata. Eda na rogoca na ivakarau ni vosa e dua na gone vei vugona ena nodratou soqoni toka vakavuvale ena nodratou bolabola ena dua na yakavi. Rogoca na itautau ni domo, vakabibi vei Sailasa ni vosa vei vugona kei na veika e matanataka ena vosa kei na nona ivakarau. Meda rogoca sara mada -

Gauna: Yakavi bogi

Vanua: Loma ni dua na vakatunuloa

[eratou veitalanoa tiko e dua na vuvale ena vakatunuloa me baleta e dua nodratou vavarau ena dua na soqo]

- 1.0 Tubui Sikeli** [vosa veikidavaki tiko vei ira na lewe ni vuvale] lo dou tiko na lewe ni nodatou vuvale tou mai soqoni tiko na yakavi nikua. Au kidavaki kemudou tiko na yakavi bogi nikua ena nodatou mai veitalanoataka tale na veika medatou qarava baleta na tevutevu ni tukai ena vula mai qo. Au nuitaka ni sa matata tiko vei kemudou na marama na veika mera vakarautaki
- 2.0 Ira na marama** [io, io, donu vinaka Tubui Sikeli]
- 3.0 Tubui Sikeli:** Vinaka vakalevu. Au nuitaka vei kedatou na Turaga nidatou sa vakarautaka tale tikoga na veika tale ga e noda itavi....

[sa rogo cake mai na vakacobocobo....]

- 4.0 Sailasa:** [ena domo vakarokoroko] Momo, au mai vakacobocobo saka tiko!
- 5.0 Tubui Sikeli:** lo Sailasa?
- 6.0 Sailasa:** Momo! Au kerekere meu bau tucake me rawa ni dodo mada yani na cina ni sa lutu totolo sara mai na buto.
- 7.0 Tubui Sikeli:** Donu vinaka vugoqu. Mai, gole mai.
- 8.0 Sailasa:** Tulou! Tulou! Tulou saka! [vosa sara vei so e ra “sereka mai na wai ni livaliva.....” Tulou saka Momo, se vakaliliga mada yani na cina qo”
- [vakaliligi oti na cina dabe sobu o Sailasa]
- 9.0 Sailasa:** vakacobocobo [tucake ka gole sobu tale ka kaya tale tiko “Tulou, tulou, tulou” [fade]

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

6.2 Ragone, na eda sa qai rogoca na ivakaraitaki ni itovo ni veivakarokorokotaki nida toka vaka lewe levu. A liutaka tiko na veivosaki ni vuvale na qase o Tubui Sikeli. Eratou dabe toka ena bolabola e tuba me vaka ga eda dau raica ena noda veikoro se veitikitiko. Se vosavosa tiko ga o koya e liutaka tiko na bose sa vakaraitaki cake ena vakarokoroko e dua na kerekere. Rogoca tale mada na ivakarau e cakava o Sailasa –

6.2.1 [vakatagitaka mai na rogoci ni vakacobocobo kei na 4.0 – 7.0]

6.3 Ragone, na itovo e matanataka o Sailasa na vakacobocobo. Qo na ivakarau ni veidokai kevaka e sinai tiko na vale ka da via kerea cake e dua na ka. E dau liu na vakacobocobo me vagagalu rawa na tiko nibera ni vakarogoi cake na ka eda via kerea. Nida soqo tiko vakalewe levu, e tabu na tucake tu vakaveitalia e loma. Kevaka eda via tucake, eda na kerea vei ira na dabe toka mai cake. Rogoci Sailasa tale mada ni sa vakacobocobo oti ka kerekere vei vugona –

6.3.1 [vakatagitaki tale na 6.0 – 9.0]

6.4 Ni rogoca ragone na cava e cavuta o Sailasa? Io, e cavuta o koya na vosa na “tulou”. Qo na vosa ni vakarokoroko eda dau cavuta nida tucake ka ra dabe tiko e ra na tamata. A ibalebale ni “tulou” meda tu, ka da lou se vakalairoro. Eda na sega ni kaya vakadua ga. Eda na kaya veitaravi tiko.

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

6.5 Eda rogoca ni vakatulou o Sailasa ena nona toso cake, oti a vakaliliga sara na cina. Baleta ni cakava edua na itavi o Sailasa, ka gadrevi me tucake toka ena bolabola, a tokaruataka o koya na nona kerekere vei vugona. Rogoca tale mada –

6.5.1 **[vakatagitaka tale na 8.0]**

6.6 Ni oti nona vakaliliga na cina o Sailasa, a qai dabe sobu ga na vanua a tucake kina ka vakacobocobo tale. Qo e vakaraitaka tikoga o koya nona veidokai, nona mai tucake tu nira a dabe toka na kena vo, kei na nona vakavinavinaka ni mai qarava rawa na ka a vinakata kei na kena vakadonui vua me qarava. Eda na rogoca tale mada vakadua na veitalanoa qo –

6.6.1 **[vakatagitaka kece tale mai na 1.0 – 9.0]**

7.0 NA RAILESU

7.1 Vinaka ragone, sa dodonu meda nanuma deivaki tiko na itovo e lomanivale e rua eda sa vulica nikua – na vakacobocobo kei na vakatulou. E matanataki ena vosa kei na ivakarau se imoimoi. E rogoci tale ga ena itautau ni vosa se rorogo ni domo na veirokorokovi ni veivugoni. E sega nida dau vosa tu vakaveitalia vei ira na vugoda. Ni dua e lecava na nona itovo, ena tukuni ni gone sega ni vakavulici, gone itovo sakasakā se gone dokadokā.

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

7.2 Ni dua tale na gauna dou soqoni e vale, saga mo vakaraitaka na itovo o sa vulica nikua. E vanua vinaka duadua mo tekivu kina na nomu lomanivale, kevaka o talai mo kauta e dua na itukutuku, se o via kerea cake e dua na ka, se ke o mani via takoso ga mai na dua na yasana i na dua tale qai ra sinai tiko na veiwekani. Vinaka ragone, san a yaco toka mada e kea na ikarua ni lesoni ni itovo e lomanivale. Meda sa dewa sara yani ina rogo itukuni.

8.0 TUKUNI

8.1 Vinaka ragone, na noda itukuni nikua na -

NA SOVA NAMU, LAIRO, KEI NA URABUTA NI NAWENI

Ena dua na gauna makawa sara a kaciva kina e dua na bose na nodra iliuliu na vu o Degei, mera tiko kece sara kina na v`i kece e Viti. Na bose bibi qO me mai bosei kina na veisova kakana kei na manumanu mera dui kauta i nodra vanua. Sega ni dua e yali ena bose qO ni bose bibi. Era tiko kece sara ga.

Tekiv`i na bose nira sa tiko kece, vakaraitaka vei ira o Degei na inaki ni bose, oya ena kena wasei na veisova kakana kei na manumanu. Dua na bose balavu ni tini bogi sara ga. Ni sa tini na bose, sa qai tukuna vei ira o Degei ni sa soli vei ira na galala mera digidigi mai na veisova sa bini tu. Me bau nodra ikaukau lesu tu i nodra vanua.

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

Sega ni bera ni sa tucake na vu mai Naweni, yacana o Coci me sa lai digia nona sova. Erau tucake vata ga mai kei na vu mai Qamea, rau yaco vata ga yani ina vanua e bini tu kina na sova, rau digitaka vata ga e dua na sova, na sova lairo. Rau qai tabaka e dua na veiba bula, rau dui kaya ga me rau dina.

Rogoca mai o Degei na veiba, qaqa sara mai se cava e vuna. Tukuni sara vua ni rau veibataka na sova, ni rau kaya ni rau dui liu kina. Sa qai kaya mai o Degei, me vaka ni rau vinakata vata ga na sova oya, e sa lewa kina o koya me rau sa na wase na lewe ni isu oya, na lairo. Veimama i Naweni, veimama i Qamea. Sa mani yaco me vaka kina. Ia ena levu ni kocokoco nei Coci, ena nona lesu mai ya e yatova tale mai erua na sova, sega mada ga ni dikeva na lewena.

Sa oti na bose mera sa dui suka tale i nodra vanua, sa kila sara o Coci nira sa waraki koya tiko mai na lewe ni vanua. Vaka e oca ena nona lako mai vakabalavu, mani nanuma me se tei cegu mada vakalailai ena dua na ucuna volekati Naweni. Sa cegu vinaka sara ga, sa qai lomana me sa tomana nona ilakolako nira sa wawa tiko mai na lewenivanua mera vakasenuqanuqa vua. Nona tucake oya, e taura ga e rua na isu a lako, guileca toka mai e dua. Ia, Ragone, sa guileca toka ya na sova urabuta.

Ni qai yaco yani i Naweni o koya, era sa dabe wawa tu mai na lewenivanua me vakayacori vua na vakasenuqanuqa. Dabe ga o koya tekivu sara na veiqaravi. Rai sara o koya me raikivita na sova, qai liaca o koya ni sa rua ga na sova e kauta mai, guileca toka yani e dua mai ucuna a mai vakacegu

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

kina. Oti kece sara na veiqaravi, sa qai vosa ni vakavinavinaka o koya, vakaraitaka ni sa nona ikaukau lesu tu mai na bose e rua na sova. Sa qai kaya o koya ni sa vakarau oya me dolava mera raica. Era veisugusugu mai na gone, yalewa kei na tagane mera raica se cava e lewe ni sova.

Nira sa vakanomod^o sara tu ga sa qai cega o Coci na imatai ni sova, tawa tu kina na lairo, ia e vaka ga e sa veimama tu. Era sega ni kila ni sa wase oti i Qamea ena lewa nei Degei ni rau a veibatata kei na Vu mai keya.

Oti a dolava tale na kena ikarua, sabu! era dui riba ga nira sa raica na namu nira sa vuka mai. Era kaya mai Naweni ni sega ni namu oya, e kutu ni lairo. Era dau kaya tale ga mai Naweni, ke o cata na kati namu mo kua ni kana namunamu. Ena gauna qo, sa rogo tu o Naweni ena lairo kei na namu. Ia, ena vuku ni sova urabuta a guileca toka yani mai ucuna, sa qai yaco me kacabote na sova, ra tau e ra ra mai bula sara tu yani, ra sa qai veiqasiyaki mera vaqaqara wai. Ra mani kunea rawa e dua na tobu ra lai sobu kece kina. Ena gauna qo e se tu ga na tobu ni urabuta oya.

Ena gauna qo e rawa ni lai saravi, ia e dau lai kerei vei iratou na itaukei ni vanua. O iratou sara ga eratou na veikau ina tobu me ratou na lai lagata na kena meke e vaka koto qo:

O ?eitou qo?a a marama ni Vuna,

?eitou mai sara urabuta,

i tuba! i tuba!...e.....

i tuba! i tuba!...e.....

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 2

Ni lagati oti ga na sere se meke qori, era sa na vude cake mai na ura, era qai mai yavavala tu e delaniwai me vaka era meke tu. Tabu sara ni dua e vosa, meda sarasara lo ga. Ke dua e vosa, era na kino a dromu yani, dredre nira laurai tale.

9.0 NA VAKAVINAVINAKA & TINI (Curriculum Advisory Services)